

♦♦♦ MISKEI ANTAL

Gondolatok a keresztény Magyar Királyság intézményének létrejöttéhez*

1. KÜLPOLITIKAI HÁTTÉR

A Kárpát-medence a 10. században két nagyhatalom ütközési pontján helyezkedett el. A Magyar Fejedelemségtől délre fekvő Bizánci Császárság az antik Római Birodalom egyedüli örökösének tekintette magát, jóllehet életében a 7. század folyamán jelentős változások történtek. Hérakleiosz császár (610–641) ugyanis az állam hivatalos nyelvén a görögöt tette meg, az addig használt latin *imperator* címét felcserélte a görög *baszileiosz* (βασιλεύς) titulusra, így a római tradíciók mindinkább háttérbe szorultak a bizánci műveltségben.¹

Az iszlám előretörése és a belső viszályok miatt meggyengült Bizánci Császárság a makedón dinasztia hatalomra jutásával a 10–11. században ismét erőre kapott. Ekkorra azonban már a kereszténység „keleti” ága teológiai, egyházkormányzati és liturgiai szempontból is elkülönült a „nyugati” egyháztól. A keleti területeken a konstantinápolyi pátriárka tekintélye a 4–5. században az antiochiai, az alexandriai és a jeruzsálemi pátriárka auktoritása fölé emelkedett, amit elősegített, hogy a Boszporusz-parti városban székelő főpap mindvégig maga mellett tudhatta a bizánci udvar támogatását.²

* Írásomban kizárólag a magyar nyelvű szakmunkákat sorolom fel, az idegen nyelvű kézikönyvek, tanulmányok idézésétől – a könnyebb áttekinthetőség kedvéért – eltekintek. Egyúttal köszönetem fejezem ki dr. Hegedűs Andrásnak, az Esztergomi Prímási Levéltár igazgatójának hasznos tanácsaiért és észrevételeiért.

¹ A 7. század elején a görög nyelvet a hétköznapi életben és az egyházi szertartás során már széles körben használták. Vö. ANGOLD, Michael, *Bizánc. Híd az ókor és a középkor között* (Budapest 2001) 62; BRÉHIER, Louis, *A bizánci birodalom intézményei* (Budapest 2003) 57; OSTROGORSKY, Georg, *A bizánci állam története* (Budapest 2003) 106–107.

² TIMKÓ Imre, *Keleti kereszténység, keleti egyházak* (Budapest 1971) 83–84; SZÁNTÓ Konrád, *A katolikus egyház története. I* (Budapest 1987) 159; TÖRÖK József, *Egyetemes egyháztörténelem. I* (Budapest 1999) 73; ADRIÁNYI Gábor, *Az egyháztörténet kézikönyve* (Szent István Kézikönyvek) (Budapest 2001) 110. Jeruzsálem 451-ben emelkedett patriarchatusi rangra, vö. GÁRDONYI Máté, *Bevezetés a katolikus egyház történetébe* (Budapest 2006) 93; BRÉHIER 453–455 és 458.

II. Baszileiosz (976–1025), miután riválisain felülemelkedett és reformokkal stabilizálta a császárság belső helyzetét, a 990-es évek második felében figyelmét a külső ellenség (arabok, bolgárok) távoltartására fordította. Erőfeszítései hamarosan meghozták a kívánt eredményt: 1001-ben békét kötött Al-Hákim kalifával (998–1021), az egyiptomi Fatimidák uralkodójával, majd 1018-ban a Balkán-félszigeten felszámolta a Bolgár Császárságot.³

A Magyar Fejedelemség másik szomszédja a Karoling-hagyományok nyomdokaiba lépő Német Királyság volt, amelyet a 10–11. században a szász dinasztia tagjai kormányoztak. Első uralkodója, Madarász Henrik (919–936) átszervezte hadseregét, és a létszámában megnövelt lovassággal 933-ban Riadénál győzelmet aratott a félelmetes hírű magyarok felett. Utóda, I. Ottó (936–973) hasonlóképpen jelentős haditettet hajtott végre, amikor 955-ben a Lech-mezőn megállította Bulcsú, Lél és Súr vezérek seregét. Ráadásul katonai sikereit a német uralkodó a politika színterén is kamatoztatta, s 962. február 2-án XII. János pápával a római Szent Péter-bazilikában császárrá koronáztatta magát. A Nagy Károly-i célokat felelevenítő I. Ottó azt is elérte, hogy keleti riválisa, Bizánc 972-ben ténylegesen elismerte a Német–római Császárság létjogosultságát. A felek közötti érdekközösség létrejöttét az Itáliát veszélyeztető arab terjeszkedés is elősegítette.⁴

Az I. Ottó által megkezdett úton haladt tovább II. Ottó (973–983), illetve annak fia, III. Ottó (983–1002), akit az Örök Városban V. Gergely pápa 996. május 21-én ékesített fel a császári hatalom jelvényeivel. Az ünnepségen részt vett többek között a francia származású reimsi érsek, Gerbert d’Aurillac, valamint Prága második püspöke, Szent Adalbert. A két tapasztalt és igen befolyásos tanácsadó a „nyugati” egyház belső megújulását sürgette, s egy olyan egyetemes keresztény birodalom életre hívását szorgalmazta, amelyet a római pápa és a német–római császár együttesen irányított volna. Az ötlet valószínűleg Gerberttől származott, aki az iszlám kulturális hatás alatt álló Katalóniában nemcsak az orvostudomány, az asztrológia, a zene és a matematika alapjait sajátította el – a hagyomány szerint ő honosította meg Európában az arab számokat –, hanem felfigyelt arra is, hogy a muszlimok megvetették lábukat az Ibériai-félszigeten, Dél-Itáliában és a Kaszpi-tengertől délre fekvő térségben. Az iszlám előrenyomulása legfőképpen az európai kereszténységet fenyegette,

³ II. Baszileiosz egyeduralmát hivatalosan 976-tól szokás számítani, jóllehet önálló uralkodása csak 985-ben kezdődött el. OSTROGORSKY 253 és 256–259.

⁴ KATUS László, *A középkor története* (Budapest 2001) 278–279; PÓSÁN László, *A középkori Európa* (Debrecen 2010) 39–40.

⁵ Ellentétben Ademar Cabannensis francia történétíróval, Pierre Riché tagadja, hogy Gerbert d’Aurillac Córdobában tanult volna. RICHÉ, Pierre, *II. Szilveszter; az ezredik év pápája* (Budapest 1999) 22–25.

mivel elméletileg fennállt annak a veszélye, hogy „Allah harcosai” összehangolt támadásaikkal felmorzsolják a „Krisztus-hívő” közösségeket. Hogy ez ne következzen be, Reimsi Gerbert és munkatársai – akik közül Szent Adalbert, illetve Szent Odilo clunyi apát (994–1048) emelkedett ki – az egyházi és a világi hatalom összefogását sürgették.⁵

A nagy lendülettel megindult szervezőmunka azonban hamarosan kedvezőtlen fordulatot vett. Adalbert püspök 997-ben elhagyta egyházmegyéje székhelyét, és a „pogány” poroszok közé ment téríteni, ahol még ugyanabban az esztendőben vértanúságot szenvedett. Két társát, akik vele tartottak, nem ölték meg; ők visszatértek Rómába, és beszámoltak a történekről. III. Ottó, miután tudomást szerzett barátja haláláról, 997-ben monostort emeltetett Aachenben a tiszteletére. Adalbert holttestét I. Bolesław lengyel fejedelem (992–1025) váltotta ki a poroszok kezéből, annyi aranyat adva érte, amennyit annak súlya nyomott. A néhai prágai püspök szentté avatására 1000-ben került sor.⁶

Gerbert d’ Aurillac 999-ben, az Adalbert kanonizációját megelőző esztendőben foglalta el Szent Péter trónját. A hallatlanul energikus főpap a II. Szilveszter nevet vette fel, amivel azt igyekezett kifejezni, hogy III. Ottó császárral együtt úgy kívánja a keresztény világot kormányozni, miként azt a 4. század első felében Nagy Konstantin császár (306–337) és I. Szilveszter pápa (314–335) tette. II. Szilveszter pápa (999–1003) nagyszabású elképzelésével a császár egyetértett, mivel világhossá vált számára, hogy annak megvalósulása esetén nem csupán a német területek, hanem az egész európai kontinens felett gyakorolhatja a világi főhatalmat. Döntésében minden bizonnyal közrejátszott az a szempont is, hogy az I. Szvjatoszláv kijevi nagyfejedelem (945–972) által 965-ben szétvert Kazár Kaganátus többé már nem lesz képes feltartóztatni a Bagdadi Kalifátus északi–északnyugati irányú expanzióját, így az arab terjeszkedés három irányból (az Ibériai-félsziget, a Mediterráneum középső része, ill. kelet felől) könnyen harapófogóba foghatja az európai keresztény civilizációt.⁷

III. Ottó 998-ban elhagyta Aachent, s Rómába költözve átszervezte udvartartását, s egy olyan ólompecsétet vésetett magának, amelynek előlapjára a „Római Birodalom megújítása” (*Renovatio imperii Romanorum*) felirat került. Ilyen típusú jelmondatot alkalmazott a kora középkor legjelentősebb uralko-

⁶ RICHÉ 175 és 201. Szent Adalbert püspök életéről alapvető fontosságú művek: SOMORJAI Ádám (szerk.), *Kelet-Közép-Európa szentje: Adalbert (Vojtech–Wojciech–Béla)* (METEM-könyvek 5) (Budapest 1994); TÖRÖK József, *A magyar föld szentjei* (Budapest 1991) 44–50; HEGEDŰS András – BÁRDOS István (szerk.), *Ezer év Szent Adalbert oltalma alatt* (Strigonium Antiquum IV) (Esztergom 2000).

⁷ RICHÉ 188–189; KATUS, *A középkor története* 279–280. II. Szilveszter pápa azt remélte, hogy az egyetemes keresztény birodalom végre megteremti a hön áhított békét az európai kontinensen. Ezt fejtegeti: HAVAS László, *II. Szilveszter pápa és a Szent István-i Magyarország*, in *Vigilia* 69 (2004) 1/4–5.

dója, a 800-ban „római császárrá” koronázott Nagy Károly (768–800–814) is, aki szintén a keresztény Római Birodalom felélesztésén munkálkodott. Károly példájának követése abban is megnyilvánult, hogy Ottó 1000-ben elzarándokolt Aachenbe, leereszkedett elődje földi maradványaihoz, hogy ott erek-lyéket gyűjtsön.⁸

Minden jel arra mutat tehát, hogy az első ezredfordulón III. Ottó német-római császár, II. Szilveszter római pápa és Odilo clunyi apát – Szent Adalbert szellemében – Nagy Konstantin és Nagy Károly keresztény birodalmának felélesztését tekintette fő céljának. Ennek az új típusú keresztény birodalomnak a különlegességét az adta volna, hogy benne az egyes királyságok mint egymással egyenrangú és szuverén felek elkerülték volna a Német-római Császárságtól való vazallusi függést. Ezt a bizonyítja többek között a reichenai evangeliárium Ottó-ábrázolása, amelyen négy szimbolikus nőalak visz ajándékot a császárnak, akik – a felettük elhelyezkedő felirat szerint – Rómát, Galliát, Germániát és Sclaviniát (szláv területeket) testesítették meg. Sokat elárul, hogy a szóban forgó alakok nem térdelve, hűbéri alárendeltségben hódolnak a Német Birodalom ura előtt.⁹

Ez a szemlélet alapján tért el a korábbi gyakorlattól, amikor is a keresztység szentségében részesült uralkodók függő helyzetbe kerültek attól a nagyhatalomtól, amelyiktől az új vallást átvették. Az 1000. esztendő viszont kedvező történelmi pillanatot biztosított a cseh, a lengyel és a magyar fejedelem számára, hogy elszakadjanak a Német Birodalomtól, és önálló politizálásba kezdjenek. A szóban forgó uralkodók közül azonban csak I. Bolesław és Vajk-István élt a kínálgató lehetőséggel. A lengyel uralkodó 1000-ben a gnieznói érsekség felállításával megteremtette a független lengyel egyházszervezetet, a magyarok fejedelme pedig az új évezred első napján megalapította a keresztény Magyar Királyságot.¹⁰

⁸ III. Ottó császár 1000. május 19-én kereste fel Aachenben Nagy Károly császár sírját, vö. RICHE 203. A német uralkodó elképzelése a Római Birodalom felújításáról megerősítette a bizánci egyház helyzetét is Európa nyugati felében. Ennek bizonyítéka, hogy Dél-Itáliában az egész bizánci térség egyetlen katepanatusba szerveződött. OSTROGORSKY 260.

⁹ VÁCZY Péter, *A középkor története* (Egyetemes történet négy kötetben II) (szerk. Hóman Bálint – Szekfű Gyula – Kerényi Károly; Budapest 1936) 370–382; KATUS László, *Szent István nyugati szomszédai: A német királyok és császárok*, in *Rubicon* (2001) 7/29; KATUS, *A középkor története* 279–280.

¹⁰ DÜMMERTH Dezső, *Az Árpádok nyomában* (3. Budapest 1980) 164–165; SOMORJAI Ádám, *Cirill, Metód és István király: Slavorum – et Hungarorum – Apostoli*, in *Vigilia* 53 (1988) 10/761; RICHE 202; KATUS, *A középkor története* 280.

2. A KERESZTÉNYSÉG FELVÉTELE

A Magyar Fejedelemség egyes vezetői már a 9. század derekán kapcsolatba kerültek a kereszténységgel: Bulcsú horka és Tormás (Termatzus) herceg, Árpád nagyfejedelem dédunokája 948-ban, míg Zombor gyula 953-ban keresztelkedett meg Bizáncban. Ez utóbbi alkalommal Theophylaktosz konstantinápolyi pátriárka (933–956) „Turkia püspökévé” szentelt egy Hierotheosz nevű görög szerzetest, akit a gyula magával vitt, hogy Erdélyben és a déli területeken térítsen.¹¹

Hierotheosz püspök és munkatársai a krisztusi tanítás magját nemcsak a Királyhágón túl hintették el, hanem az Alföldön és a Dunántúlon is sikereket könyvelhettek el. Munkájuk eredményeként számos bizánci stílusú templom és bazilita monostor létesült a Kárpát-medencében. Hogy a bizánci misszió mégsem hozta magával az ortodoxia végleges győzelmét, az elsősorban politikai okokkal magyarázható. Nevezetesen: a bizánci–magyar kapcsolatok megromlásával a 10. század derekától.¹²

Azzal, hogy II. Ottó társcsászár és Theophanu bizánci hercegnő 972-ben latin szertartás szerint házasságot kötött egymással, a jól szervezett és katonailag erős, de a Kazár Kaganátus 965-ben történt elpusztítása miatt keleti szövetséges nélkül maradt Magyar Fejedelemség komoly veszélybe került. Géza nagyfejedelem (971/972–997) felismerte a frigy jelentőségét, s azonnali cselekvésre szánta el magát. Attól tartott, hogy a bizánci császár német – és esetleg kijevei – segítséggel hadsereget szervez, s megtorolja őseink 970. évi támadását. Hogy elkerülje a külpolitikai elszigeteltséget, Géza 972-ben a kereszténység felvétele mellett döntött. Az alapvető kérdés persze nem úgy vetődött fel, hogy az Árpádok a nyugati vagy a keleti rítust vegyék-e fel, hanem úgy, hogy az új hit papjai német vagy görög földről érkezzenek-e a fejedelmi család szállásterületére.¹³

A külpolitikai helyzetet felmérve Géza a Német-római Császárság felé nyitott, s fiával, Vajkkal együtt 972 őszén Esztergomban megkeresztelkedett. A szertartást a mainzi érsek által Ingelheimben püspökké szentelt Sankt Galleni

¹¹ *A honfoglalás korának írott forrásai* (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 7) (szerk. Kristó Gyula, közrem. Olajos Teréz, H. Tóth Imre és Zimonyi István; Szeged 1995) 152–153; MORAVCSIK Gyula, *Bizánc és a magyarság* (Budapest 1953, reprint: 2003) 53–56; GYÖRFFY György, *Bizánc szerepe a magyarok megtérésében*, in *Kortárs* 19 (1975) 11/1790–1791; PIRIGYI István, *A magyarországi görög katolikusok története. I* (Budapest 1990) 19–21; TIMKÓ 386–388.

¹² GYÖRFFY (1975) 1792; PIRIGYI 21–22.

¹³ A Bizánci Császárság és a Kijevei Rusz szövetségének lehetőségét a kutatók fel sem vetik. MAKK Ferenc, *A királyság első százada* (Budapest 1992) 18–21; UŐ, *Magyar külpolitika (896–1196)* (Szeged 1996) 29–32; UŐ, *Róma vagy Mainz vagy Bizánc? Politikai–vallási választás az első ezredfordulón*, in *Tiszatáj* 55 (2001) 78/67–68. Tanulmányomban tudatosan nem esett szó a (nyugati) kereszténység két sikertelen missziójáról: Zacheus (963) és Szent Wolfgang kísérletéről (972).

Brúnó végezte. Apa és fia a keresztségben az István nevet kapta. Ezzel az Árpádok közvetlen hatalmi centruma, vagyis a Dunántúl, a Duna–Tisza köze és a Felvidék nyugati része egyházi szempontból a mainzi érsek – 976-tól a passzai püspök – joghatósága alá került.¹⁴

3. A KERESZTÉNY KIRÁLYSÁG MEGSZÜLETÉSE

Géza nagyfejedelem döntése még nem jelentett végleges elkötelezettséget a kereszténység, illetve annak latin rítusú formája mellett. A fordulópontot Vajk-István és Gizella hercegnő scheyerni egybekelése jelentette, amelyet 996-ban Szent Adalbert, az ifjú férjet megbérmáló püspök hozott tető alá. Ebből az alkalomból III. Ottó a magyarok urának egy díszes lándzsát ajándékozott, amely a független uralkodást szimbolizálta, és semmiféle politikai alávetettséget nem vont maga után.¹⁵

Géza halála után fia, Vajk-István került a fejedelemség élére, aki Koppány vezér legyőzésével (997) bebizonyította, hogy szilárdan kezében tartja a főhatalmat, s arra készül, hogy uralmát az egész Kárpát-medencében érvényre juttassa. A meglehetősen elszánt, s bajor támogatókat is maga mellett tudó fejedelem azonban nem csupán a leghatalmasabb úr kívánt lenni, hanem annál jóval több: Európa-szerte elismert keresztény uralkodó. Ehhez viszont koronázás szükségeltett.

¹⁴ *Az államalapítás korának írott forrásai* (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15) (előszót írta, a szövegeket válogatta, szerk. Kristó Gyula; Szeged 1999; továbbiakban: ÁKÍF) 21–22, 23–24 és 166–168; CSÓKA J. Lajos, *A magyarok és a kereszténység Géza fejedelem korában*, in *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. I* (szerk. Serédi Jusztinián; Budapest 1938) 275–281; GYÖRFFY György, *István király és műve* (Budapest 1983) 68–76; KOSZTA László, *A kereszténység kezdetei és az egyházszervezés Magyarországon*, in *Az államalapító* (szerk. Kristó Gyula; Budapest 1988) 162–163; TÖRÖK József – LEGEZA László, *A magyar egyház évezrede* (Budapest 2000) 20; KRISTÓ Gyula, *Szent István király* (Tudomány – Egyetem) (Budapest 2001) 26–27 és 32–33. Annak megfigyelése, hogy a Kárpát-medencei missziót 976-ban Passau vette át Mainztól, Koszta László érdeme: KOSZTA László, *Szent Márton tiszteletének magyarországi kezdete. Megjegyzések Pannonhalma alapításához*, in *Tiszatáj* 55 (2001) 78/80.

¹⁵ ÁKÍF 167; HÓMAN Bálint – SZEKFI Gyula, *Magyar történet. I* (Budapest 1935) 173 (a vonatkozó rész Hóman Bálint munkája); BOGYAY Tamás, *Stephanus rex* (Budapest 1988) 31; SZÉKELY György, *Korona és lándzsa, in Államalapítás, társadalom, művelődés* (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 27) (szerk. Kristó Gyula; Budapest 2001) 23; LENKEY Zoltán – ZSOLDOS Attila, *Szent István és III. András* (Párhuzamos életrajzok a magyar történelem századaiból) (Budapest 2003) 25–27 (a vonatkozó rész Lenkey Zoltán munkája); DÜMMERTH (1980) 140–141. A scheyerni bencés monostorban ma is láthatók azok a freskók, amelyek Vajk-Istvánt és Gizellát ábrázolják, vö. NEMESKÜRTY István, *Magyar századok. Gondolatforgácsok a nemzet életrajzához*, (Budapest 2006) 24. Megjegyzendő, hogy a kutatók egy része úgy gondolja, hogy Vajk-Istvánt Szent Adalbert keresztelte meg. Egészen sajátos álláspontot képvisel Érszegi Géza, aki szerint Géza fejedelem fiát 973-ben keresztelték meg

István királlyá avatására az angolszász eredetű Egbert-szertartásrend szerint 1000. december 25-én, az István vértanú ünnepe előtti napon, Nagy Károly császárrá koronázásának 200. évfordulóján kerülhetett sor Esztergomban azzal a koronával, amelyet III. Ottó császár és II. Szilveszter pápa küldött Asztrik (Anasztáz) pécsváradi apáttal Rómából.¹⁶ Az ünnepi szentmisét celebráló főpap nevét sajnos nem ismerjük. Nem kizárt, hogy a koronázást és a felkenést Asztrik (Anasztáz) apát végezte három püspöktársa segítségével. Őt II. Szilveszter pápai legátussá nevezte ki Rómában, de az is elképzelhető, hogy a sziléziai Sobotinban (németül: Zopten; latinul: Sobottis) kapta meg az érseki rangot.¹⁷ A magyar nép számára sorsdöntő esemény pillanata mindenestre különleges, mert tudatosan az első ezredfordulóra időzítették. Arra az időpontra, amikor az egyetemes keresztény birodalom megteremtésén munkálkodó III. Ottó császár és nevelője, II. Szilveszter pápa az Örök Városban tartózkodott, és amikor a keresztény világ Jézus Krisztus második eljövételét várta. Aligha kétséges, hogy István hihetetlen gondossággal és misztikus elmélyüléssel kapcsolta alattvalóit Európa keresztény közösségébe.¹⁸

A koronázás nyújtotta legitimáció ellenére István hatalma kezdetben „csak” a Dunántúlra, a Felvidék és a Duna–Tisza köze nyugati részére terjedt ki, majd onnan sugárzott szét, mígnem az 1030-as évek elejére már gyakorlatilag felölelte a Kárpát-medence egész területét. A folyamat párhuzamosan haladt Gyula, Keán, Vata és Ajtony félreállításával, valamint a fekete magyarok megtérítésével. A kutatók többnyire egyetértenek abban, hogy a szóban forgó nagyrak hatalmi

---

Vajknak. Ez azt jelentené, hogy Vajk nem az eredeti, „pogány” neve volt a szent királynak, miként azt a szakemberek többsége véli, hanem azt a keresztiségben kapta volna, s Szent Adalbert csak megerősítette – és nem megismételte – a keresztelést, vö. ÉRSZEGI Géza, *A magyar állam létrejötte, a kereszténység felvétele és megszilárdulása (970–1095)*, in *A magyar kereszténység ezer éve* (szerk. Zombori István – Cséfalvay Pál – Maria Antonietta De Angelis; Budapest 2001) 31–32.

¹⁶ ÁKÍF 110 és 322–326; TÓTH Zoltán, „Történetkutatásunk mai állása” körül. *A Szent Korona eredetkérdéséhez* (Budapest 1943) 27–28; GERICS József – LADÁNYI Erzsébet, *A magyarországi keresztény egyházszerzés Theotmar krónikájában*, in „Magyarok eleiről”. *Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendő Makk Ferenc tiszteletére* (szerk. Piti Ferenc; Szeged 2000) 195; TÖRÖK József, *A tizenegyedik század magyar egyháztörténete* (Keresztény Századok) (Budapest 2002) 30–32; DÜMMERTH (1980) 168; GYÖRFFY (1983) 140–162; KRISTÓ (2001) 52–59. Kristó Gyula szerint a koronázásra 1001 áprilisa és augusztus 23-a között került sor; KRISTÓ (2001) 58. Gyakorlatilag ugyanezt a felfogást képviseli Tóth Endre is: TÓTH Endre, *A keresztény királyság megalapítása. Királyaink felkenése az Árpád-korban*, in *Keresztény gyökerek és a boldog magyar élet* (szerk. Rochlitz Bernadett; Budapest 2010) 64. Karácsonyi János szerint a koronázás és a felkenés szertartására 1001. augusztus 17-én került sor. KARÁCSONYI János, *Szent István király élete* (Budapest 1904, reprint: Budapest 2009) 18. A királyválasztás szimbolikájáról – európai analógiák alapján – Dümmerth Dezső tett igen értékes megfigyeléseket: DÜMMERTH (1980) 149–165.

¹⁷ TÖRÖK (2002) 31; TÓTH E. 64, 35. jegyzet.

¹⁸ NEMESKÜRTY István, *Mi magyarok* (Budapest 1993) 26–27.

központjait azért kellett megszüntetni, hogy a korábbi („pogány”) hitvilág képviselői elveszítsék politikai támaszukat.¹⁹ De ha tüzetesebben megvizsgáljuk az eseményeket, nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét sem, hogy István király határozott fellépése a még egységes kereszténység keleti ágához tartozó előkelők visszaszorítását célozta. Ez egyben azt is jelentette, hogy a keleti rítusú kereszténység fennmaradhatott ugyan a Magyar Királyság területén, de önálló egyházszerkezeti formát nem kaphatott.²⁰ Az első ezredfordulón megszületett keresztény monarchia tehát egyrészt hozzájárult a latin rítusú kereszténység széles körű elterjedéséhez, másrészt azt eredményezte, hogy a Kárpát-medence végleg kiszakadt az eurázsiai politikai rendszerből, és a keresztény Európa teljes jogú tagjává vált. A Karoling-tradíciókhoz való igazodásban a király a bencés rend tagjaira támaszkodott, akik Európa-szerte elterjesztették Szent Mártonnak, Nagy Károly birodalma égi oltalmazójának kultuszát.²¹

A koronázás és a felkenés révén Szent István a világi főhatalom mellett egyházkormányzati jogok birtokába is jutott (*rex et sacerdos*). A kutatók tíz egyházmegye szervezését fűzik első királyunk nevéhez (Veszprém, Esztergom, Győr, Kalocsa, Eger, Pécs, Erdély, Bihar, Csanád, Vác). Jelentőségük abban állt, hogy kiépítésük révén lehetővé vált a krisztusi hit intézményes gyakorlása és az országhatár pontos megállapítása.²²

A püspökségek közül elsőként Esztergom emelkedett érseki rangra. Az önálló magyar egyháztartomány felállítását a Ravennában időző II. Szilveszter pápa és III. Ottó császár 1001-ben jóváhagyta, s egyúttal István királyt „apostoli hatalomban” (*potestate apostolica*) részesítette. A magyar egyházszerkezet ezzel közvetlenül a római Szentszék felügyelete alá került.²³ A Kárpát-medencében ekkor már legalább három egyházmegyének kellett lennie, mivel ezt a szabályt a kánoni előírások megkövetelték. De hogy melyek voltak ezek,

¹⁹ GYÖRFFY (1983) 163–176; KRISTÓ (2001) 60–67.

²⁰ A témáról Timkó Imre a következőképpen vélekedett: „Szt. István azonban nem a bizánci rítus és annak képviselői ellen szállt harcba, hanem az egységes állam megteremtésének akadályait akarta elhárítani.” TIMKÓ 397. Véleményem szerint azonban mindkét állítás megfontolandó.

²¹ GYÖRFFY (1983) 137; KOSZTA, *Szent Márton...* 80–83; TÖRÖK (2002) 26–27.

²² ÁKÍF 311; BALANYI György, *Szent István mint a magyar keresztény egyház megalapítója és szervezője in Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. I* (szerk. Serédi Jusztinián; Budapest 1938) 329–359; GYÖRFFY György, *A magyar egyházszerzés kezdeteiről újabb forráskritikai vizsgálatok alapján*, in *Az MTA II. Osztályának Közleményei XVIII* (szerk. Mátrai László; Budapest 1969) 199–225; GERICS József – LADÁNYI Erzsébet, *Szent István királlyá avatása és egyházszerzése Theotmar krónikájában*, in *Magyar Könyvszemle* 106 (1990) 3–4/93–98; ERDŐ Péter, *A Szent István-i egyházszervezés és Európa*, in *Sanctus Stephanus et Europa. Szent István és Európa. Saint Étienne et L'Europe* (szerk. Hamza Gábor; Budapest 1991) 32–43; DÜMMERTH Dezső, *A Mária országa-eszme és Szent István*, in *Doctor et apostol. Szent István-tanulmányok* (Studia Theologica Budapestinensia 10) (szerk. Török József; Budapest 1994); KOSZTA László, *A keresztény*

a jelenlegi forrásadottságok alapján nem dönthető el egyértelműen. A legnagyobb valószínűség szerint Veszprém, Győr és Gyulafehérvár (vagy Vác?) lehetett a három legkorábbi püspöki székhely. Az Erdélyi Egyházmegyét azonban az első ezredfordulón még Hierotheos utóda, a szintén „görög” származású Theophylaktos püspök irányította, ezért az intézményt csak 1003-ban, Gyula behódolása után csatolhatta István a latin rítusú egyházszerkezethez.²⁴

A Szent Adalbert védnöksége alá került Esztergomi Egyházmegye érseki rangra emelése megszüntette a mainzi érsek, illetve a passauai püspök joghatóságát a Dunántúlon, s ezzel a frissen megszervezett Magyar Királyság 1001-ben egyházi szempontból is kikerült a Német–római Császárság fennhatósága alól. A német befolyás viszont nem szűnt meg, sőt, továbbra is erőteljesen áthatotta a királyi udvart. Ezt ékesen bizonyítja az Esztergomi Főegyházmegye patrocíniuma, hiszen Szent Adalbert a császár, III. Ottó szűkebb baráti köréhez tartozott. A védőszent kiválasztásába persze a király is beleszólhatott, kiváltképpen a szentéletű püspök iránti tiszteletadás, illetve saját pozíciójának, nemzetközi megítélésének erősítése miatt.²⁵

Szent István király uralkodása alatt honosodott meg magyar földön a szerzetesség intézménye is. A legkorábbi monostorok Szent Márton hegyén (a mai Pannonhalmán), a Nyitra melletti Zobor hegyen, Bakonybélben, Pécsváradon, Zalaváron és Somlónémetvárhelyen létesültek. A Szent Benedek Reguláját követő szerzetesek kezdettől fogva a központi hatalom támaszául szolgáltak. Ők terjesztették el a Kárpát-medencében a latin nyelvű írásbeliséget a latin ábécével egyetemben, ők honosították meg a római liturgiát és a gregorián egyházzénet, illetve a kor legmodernebb földművelési eljárásait és kertkultúráját (például a gyógynövények termesztését). Mindemellett térítőmunkát folytattak, iskolákat tartottak fenn, ahol a papi pályára készülőknek magas színvonalú képzést

---

egyházszerkezet kialakulása, in Árpád előtt és után. Tanulmányok a magyarság és hazája korai történetéből (szerk. Kristó Gyula és Makk Ferenc; Szeged 1996) 107–111; ZSOLDOS Attila, *Az Árpádok és alattvalóik. Magyarország története 1301-ig* (Történelmi Kézikönyvtár) (Debrecen 1997) 48–49 és 90–91; KOSZTA László, *Egyház- és államszervezés, in Államalapítás, társadalom, művelődés* (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 27) (szerk. Kristó Gyula; Budapest 2001) 69–70; SZEGFÜ László, *Rex et sacerdos, in Tiszatáj* 55 (2001) 78/58; GERICS József – LADÁNYI Erzsébet, *Források Szent István királlyá avatásának történetéhez, in Magyar Könyvszemle* 118 (2002) 3/213–224; THOROCZKAY Gábor, *Szent István egyházmegyéi – Szent István püspökei, in Szent István és az államalapítás* (Nemzet és emlékezet) (szerk. Veszprémy László; Budapest 2002) 482–494; GYÖRFFY (1983) 177–178, 182–186 és 327–328; KRISTÓ (2001) 88–93; TÖRÖK (2002) 32–63.

²³ VÁCZY 380; GYÖRFFY (1983) 162; KRISTÓ (2001) 89; TÖRÖK (2002) 33.

²⁴ TIMKÓ 388. Vác korai alapításának lehetőségét Püspöki Nagy Péter is felvetette: PÜSPÖKI NAGY Péter, *Szent István egyházszerkezete. Előzmények, kánonjogi háttér, in Szent István és kora* (szerk. Glatz Ferenc, Kardos József; Budapest 1988) 74–75.

²⁵ GYÖRFFY (1983) 80 és 138; KRISTÓ (2001) 34; TÖRÖK (2002) 24.

biztosítottak, kódexeket másoltak, történeti, liturgikus és különféle irodalmi műveket készítettek, építéseknek, szobrászoknak, kőfaragóknak, ötvösöknek, fafaragóknak, könyvkötőknek, festőknek stb. adtak megrendeléseket, és a monostor falai között mindenki számára lehetővé tették a hitélet magasabb szintű művelését, a világi élet hiúságaitól való elvonulást.²⁶ A kor szemléletéből adódott, hogy a Szent Baszileiosz szabályzatai szerint élő szerzetesek sem részesültek üldöztetésben. Jelentősebb monostoraik Veszprémvölgyben, Száva-szentdemeteren, Dunapentelén és Marosváron (1030-tól Oroszlámoson) álltak. Ezek az egyházi intézmények azonban latin (nyugati) szertartású egyházi előjárók joghatósága alá tartoztak, mivel az ortodoxia önálló egyházszervezetet nem építhetett ki a Kárpát-medencében.²⁷

Pszudo-Izidor, a 9. század második felének nagy tekintélyű jogtudósa szerint egy független királyság vagy tartomány mindenképpen rendelkezik egy királlyal, egy érsekséggel, tíz–tizenkét püspökséggel, s szakrális önállóságának bizonyítéka, ha egy szent tulajdonába ajánlják. Szent István, röviddel halála előtt királyságát, egyházát és népét Szűz Mária védelmébe (*protectio*), sőt, egyenesen örökségébe (*hereditas*) ajánlotta. Ezzel a közjogilag hivatalos cselekedettel az amúgy is független Magyar Királyság – a keresztény világban elsőként – a Boldogságos Szent Szűz tulajdonába és égi oltalmába került.²⁸

A római egyház Kárpát-medencei térnyerése összhangban állt a 8. században összeállított *Constitutum* vagy *Donatio Constantini* tartalmával. A nevezetes irat szerint Nagy Konstantin császár I. Szilveszter pápának juttatta a Római

²⁶ MIHÁLYI Ernő, *Szent István monostorai*, in *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. I* (szerk. Serédi Jusztinián; Budapest 1938) 361–385; GYÖRFFY (1983) 178–182, 187–188 és 324–327; KOSZTA, *Egyház- és államszervezés* 71; KRISTÓ (2001) 94–95; TÖRÖK (2001) 89–105.

²⁷ MORAVCSIK Gyula, *Görögnyelvű monostorok Szent István korában*, in *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. I* (szerk. Serédi Jusztinián; Budapest 1938) 403–420; PIRIGYI István, *A bizánci szertartású kereszténység helyzete Magyarországon Szent István korában*, in *Szent István és kora* (szerk. Glatz Ferenc, Kardos József; Budapest 1988) 164–165; KOSZTA, *Egyház- és államszervezés* 72; TÖRÖK (2001) 192–195.

²⁸ ÁKÍF 286–287 és 332; GERICS József, *Iudicium Dei a magyar állam XI. századi külkapcsolataiban. A Szent László-kori politikai és jogi ideológia történetéhez*, in *Athleta Patriae. Tanulmányok Szent László történetéhez* (Hungaria Sacra I) (szerk. Mezey László; Budapest 1980) 124–127 és 130; uő, *Az állam- és törvényalkotó Szent István*, in uő, *Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban* (METEM-könyvek 9) (Budapest 1995) 58; ÉRSZEGI Géza, *Ég és föld királynője, Mária*, in *Scripta manent. Ünnepi tanulmányok a 60. életévét betöltött Gerics József professzor tiszteletére* (szerk. Draskóczy István; Budapest 1994) 35–45.

²⁹ GERICS József, *Magyarország és Bulgária Szent Péternek való felajánlásáról*, in uő, *Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban* (METEM-könyvek 9) (Budapest 1995) 23–24.

³⁰ KRISTÓ Gyula, *Magyarország története 895–1301* (Osiris Tankönyvek) (Budapest 1998) 115–129; ZSOLDOS Attila, *Magyar középkor: az Árpádok és az Anjouk (950–1382)*, in *Millenniumi magyar történet. Magyarország története a honfoglalástól napjainkig* (szerk. Tóth István György; Budapest

Birodalom nyugati tartományait, míg ő maga Keleten rendezte be székhelyét. Az oklevél bekerült a 9. századi Pszeudo-Isidor-féle kánongyűjteménybe, s Szent István udvarában is ismertté vált. Mindez azért fontos, mert az adománylevél értelmében a Magyar Királyság evilági és lelki szempontból egyaránt Róma fennhatósága alá tartozott. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy Pannónia a nyugati kultúrkör részének számított, s rá sem a bizánci császár, sem pedig a konstantinápolyi pátriárka nem tarthatott igényt.²⁹

Az államalapító király halálát követő évtizedekben a gyakori trónviszályok, az 1046. és 1061. évi lázongások, valamint a Német Birodalom támadásai alapjaiban ingatták meg a fennálló politikai rendszer működését.³⁰ A válságból kivezető utat a 11–12. század fordulójának két jeles uralkodója, I. (Szent) László (1077–1095) és Könyves Kálmán (1095–1116) találta meg. Uralmuk a Magyar Királyság megszilárdulásának az időszaka. Ettől fogva kezdett általánossá válni a közrendű magyarság körében is a keresztény hit gyakorlása, ami a sztyeppei szokások háttérbe szorulását eredményezte. Az államalapítás folyamatának lezárulásával új korszak kezdődött az Árpádok országában.³¹

2002) 53–57; KOSZTA László, *Válság és megerősödés 1038–1196* (Magyarország története 3) (Budapest 2009) 11–43.

³¹ GYÖRFFY György, *A magyar állam megszilárdulása*, in *Magyarország története. Előzmények és magyar történet 1242-ig* (Magyarország története 1/2) (főszerk. Székely György, szerk. Bartha Antal; Budapest 1987) 898–904; ENGEL Pál, *Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig* (Magyarok Európában I) (Budapest 1990) 156–166; UŐ, *Szent István birodalma. A középkori Magyarország története* (História Könyvtár. Monográfiák 17) (Budapest 2001) 32–36; KRISTÓ Gyula – MAKK Ferenc, *Az Árpádok. Fejedelmek és királyok* (Budapest 2003) 116–160. Tanulmányomban nem foglalkoztam a kereszténység szláv eredetű szavaival sem, amelyek egy része ortodox szertartású szláv nyelvekből származik, más részük latin szertartású délszláv (szlovén, horvát) eredetű, és meglepő módon nem német vagy cseh–morva származék. A jelenség azért figyelemre méltó, mert ez a szókincs valószínűleg nem a 10–11. században került be a magyar nyelvbe, hanem korábban, közelebbről meg nem határozható időpontban. A magyarság már jóval a bizánci és német misszió megindulása előtt – szláv közreműködéssel – kapcsolatba került a kereszténységgel. Ráadásul az sem mellékes körülmény, hogy a szláv eredetű egyházi terminológia nem a hit lényegére vonatkozik, hanem az egyházi szervezetre és a papi eljárásokra. Az ősi magyar hitvilág tehát semmiképpen sem tekinthető kezdetlegesnek. Amikor ősaink a keresztény hitet befogadták, akkor a vallásos életükre vonatkozó kifejezések új tartalommal gazdagodtak. Vö. KNEZSA István, *Magyar–szláv nyelvi érintkezések*, in *A magyarság és a szlávok* (szerk. Székfű Gyula; Budapest 1942) 175–176; MEZEY László, *Deákság és Európa. Irodalmi műveltségünk alapvetésének vázlata* (Budapest 1979) 91; LÁSZLÓ Gyula, *Árpád népe* (Budapest 1988) 132–137.

Székely János
Cigány népismeret

Te del o Del baxt!

A cigányságot jól ismerő Székely János püspök úr kötete a cigányság történetéről, szokásairól, hagyományairól ad átfogó képet. Színes és fekete-fehér fotókkal, képekkel illusztrálva. A kötet támogatói: MKPK, Polgári Magyarországért Alapítvány, Kolping Oktatási és Szociális Intézményfenntartó Szervezet, CES.

128 oldal, puhafedeles, A/5

Ára: 600 Ft

POSTAI RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda, 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957, FAX: 317-0974, E-MAIL: vevoszolgalat@stephanus.hu